

Culture and Resistance: effective factors on the successful implementation of cultural diplomacy of the I.R.Iran in Pakistan (Case study: Shahid Rahimi cultural counseling course)

Mohammad Mahdi Mostofi Sharabiyan*
Hassan Bashir**

Received: 2021/04/21
Accepted: 2021/11/25

Cultural diplomacy is the tool of any country to introduce itself to the people of other nations. I.R.Iran is also trying to use efficient methods to introduce Islam, the Islamic Revolution and Iran. The main trustee of this work is the Islamic Culture and Communication Organization, which tries to achieve this goal by sending cultural counselor to different countries and supporting them. For this purpose, the activities of Shahid Seyyed Mohammad Ali Rahimi; The cultural counselor of the Islamic Republic of Iran has been studied at the House of Culture in Multan, Pakistan. The approach of the present study is a qualitative approach and in order to collect research data, a research document and a semi-structured interview have been used. Thematic analysis method has been used to analyze the research data and MAXQDA software, which is especially for qualitative research, has been used to perform reliable analysis steps. After the studies, it was found that the components of Shahid Rahimi's success in carrying out cultural diplomacy activities to achieve the set goals are: faith in Islam and the Islamic Revolution, mastering the cultural and social situation of Pakistan, study and planning, complete the activities, constructive interaction with the general public, important people and important institutions of Pakistan, tireless activity for the pleasure of God and good manners and behaviors.

Keywords: Case study, Cultural Counseling, Cultural Diplomacy, House of Culture, Islamic Republic of Iran, Multan, Pakistan, Thematic analysis, Seyyed Mohammad Ali Rahimi.

* PhD student in Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

mahdi.mostofi@isu.ac.ir

 0000-0002-1144-2758

** Professor of International Sociology, Member of the Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran.

bashir@isu.ac.ir

 0000-0003-0793-6832

فرهنگ و مقاومت؛ مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان (مطالعه موردی: دوره رایزنی فرهنگی شهید رحیمی)^۱

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۴

مقاله برای بازنگری به مدت ۱۹ روز نزد نویسندگان بوده است.

محمد مهدی مستوفی شریانی*

حسن بشیر**

چکیده

دیپلماسی فرهنگی، ابزار هر کشور جهت معرفی خود به مردم سایر ملل است. ارائه و تبیین نمونه‌های موفق در اجرای دیپلماسی فرهنگی، باعث ممکن‌شدن الگوگیری فعالان این حوزه خواهد شد. به این منظور فعالیت‌های شهید سید محمدعلی رحیمی؛ رایزن فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خانه فرهنگ مولتان پاکستان مورد مطالعه قرار گرفته است. رویکرد پژوهش، کیفی است و برای جمع‌آوری داده‌ها از سند پژوهشی و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و جهت تحلیل داده‌ها از تحلیل مضمون استفاده شده است. دستاورد تحقیق حکایت از آن دارد که مؤلفه‌های موفقیت شهید رحیمی در اجرای فعالیت‌های دیپلماسی فرهنگی عبارت‌اند از: ایمان راسخ به اسلام و انقلاب، تسلط بر وضعیت فرهنگی - اجتماعی پاکستان، مطالعه و برنامه‌ریزی، اتقان فعالیت‌ها، فعالیت خالصانه و بدون خستگی، خوش اخلاقی، خوش رفتاری و ارتباطات مؤثر با مردم و افراد و سازمان‌های تأثیرگذار در پاکستان.

واژگان کلیدی: پاکستان، تحلیل مضمون، جمهوری اسلامی ایران، خانه فرهنگ، دیپلماسی فرهنگی، رایزنی فرهنگی، سید محمدعلی رحیمی، مطالعه موردی، مولتان پاکستان.

* دانشجوی دکتری دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

mahdi.mostofi@isu.ac.ir

 0000-0002-1144-2758

** استاد جامعه‌شناسی بین‌المللی، عضو هیأت علمی دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام

صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

bashir@isu.ac.ir

 0000-0003-0793-6832

مقدمه

بیان مسئله: دیپلماسی فرهنگی، از آنجاکه نقش محوری در معرفی کشورها به سایر ملل دارد، مورد توجه عموم دولت‌ها است. متولی اصلی این امر در ایران، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی است که به منظور دستیابی به اهداف ترسیم‌شده، رایزنان فرهنگی را به امید اجرای موفق برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی به کشورهای هدف اعزام می‌کند. مسئله اصلی پژوهش حاضر، شناسایی و معرفی نمونه‌ای موفق در این زمینه است. برای این منظور دیپلماسی فرهنگی ایران در پاکستان انتخاب شده است.

اهمیت: مقاله حاضر از این منظر که خلأ حاصل از پرداختن صرف نظری به امور دیپلماسی فرهنگی را تا حدودی جبران می‌کند، حائز اهمیت کاربردی است. ضمن این که با تأمل در یافته‌های پژوهش می‌توان به معیارها و شاخص‌هایی دست یافت که می‌تواند در عرصه عملیاتی مدیریت دیپلماسی فرهنگی کشور در آینده کمک نماید.

ضرورت: در صورت عدم توجه و اهتمام به پژوهش‌هایی از این قبیل، شاهد حاکمیت گفتمان‌ها و الگوهای غیرومی در کشور خواهیم بود؛ که هزینه مدیریت دیپلماسی فرهنگی را افزایش داده و کارآمدی آن را مخدوش می‌نماید. براین اساس ضرورت راهبردی و نظری پژوهش تأیید می‌شود.

اهداف: هدف اصلی محققان، کمک به ارتقای الگوی مدیریت دیپلماسی فرهنگی کشور با استناد به تجارب موفق ایرانی است. دو هدف فرعی نیز برای این پژوهش در نظر گرفته شده که یکی شناخت و احصاء اهداف مدنظر از اجرای برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی کشور، و دیگری احصاء و شرح ابزار اجرای برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی است. **سؤال‌ها و فرضیه:** پژوهش حاضر فرضیه‌آزما نمی‌باشد. سؤال اصلی این مقاله عبارت است از: مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان در دوره رایزنی شهید رحیمی، کدامند؟ همچنین این پژوهش دو سؤال فرعی دارد که عبارت‌اند از: هدف از اجرای برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی در پاکستان چیست؟ ابزارهای مورد استفاده شهید رحیمی در اجرای برنامه‌های دیپلماسی فرهنگی کدامند؟

۱. پیشینه پژوهش

مطالعات دیپلماسی فرهنگی را می‌توان در دو سطح بررسی نمود:

۱-۱. پیشینه پژوهش در نشریه دانش سیاسی

درباره دیپلماسی عمومی و موضوعات مرتبط با آن در نشریه دانش سیاسی مقالات متعددی قابل دسترسی است اما در حوزه دیپلماسی فرهنگی تنها می‌توان به مقاله خانی (۱۳۸۴) اشاره کرد. این مقاله به تبیین مبانی دیپلماسی فرهنگی پرداخته و تأثیرگذاری عوامل فرهنگی بر دیپلماسی را در دو سطح بررسی کرده است که عبارت‌اند از طراحی و اجرا. همچنین استفاده اثربخش از قدرت نرم در پیشبرد اهداف دیپلماسی در این مقاله مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع

پژوهش‌های متعددی در زمینه دیپلماسی فرهنگی، ابعاد و ظرافت‌های گوناگون آن انجام شده که می‌توان آنها را از حیث محتوایشان به سه گروه دسته‌بندی کرد:

الف. تحلیل مسائل دیپلماسی عمومی: آشنا (۱۳۸۳) مباحث نظری سیاست خارجی را متوجه چهار مسئله اصلی می‌داند. اول، نقش هویت ملی در سیاست خارجی؛ دوم، ابزارهای فرهنگی و ارتباطی سیاست خارجی؛ سوم، چگونگی استفاده از ابزارها به منظور ایجاد تماس فرهنگی میان کشورهای مرکز و پیرامون؛ و بالاخره آثار احتمالی تماس فرهنگی در کشور مقصد.

ب. تحلیل ابزارهای و اهداف دیپلماسی عمومی: دهقانی فیروزآبادی و دیگران (۱۳۹۴) معتقدند استفاده حداکثری از روش‌های دیپلماسی فرهنگی باید در دستورکار سیاست خارجی ایران قرار گیرد. ابزارها و شیوه‌ها هم بخش‌های مربوط به فرهنگ همچون محصولات چندرسانه‌ای و هم عوامل انسانی متخصص رسمی و غیررسمی را شامل می‌شود. زارع مهریزی (۱۳۹۲) نیز مهم‌ترین علل ایجادکننده همگرایی اسلامی را شرایط و مقتضیات زمان، اشتراک در اهداف دینی، انسانی، منافع اقتصادی و مصالح سیاسی بیان می‌کند. در همین راستا صالحی امیری و محمدی (۱۳۸۹) به بررسی ابزارهای اثربخش در بهبود جایگاه کشور در افکار عمومی جهانی پرداخته‌اند.

آنچه این پژوهش را از منابع ذکر شده متمایز می‌سازد، انتخاب پاکستان به منظور تحدید حوزه جغرافیایی و احصای مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی در آن است که باعث دقیق‌تر شدن ابعاد مختلف اثرگذاری فرهنگی در یک حوزه مشخص جغرافیایی شده است. همچنین نوآوری این پژوهش بررسی یک نمونه موفق عملی در اجرای دیپلماسی فرهنگی است چراکه صرفاً به مباحث نظری نپرداخته و شاهد مثال عملیاتی موفق برای مؤلفه‌های دیپلماسی فرهنگی احصاء شده است.

۲. مبانی مفهومی و نظری «دیپلماسی فرهنگی»

درباره پیدایش دیپلماسی فرهنگی به مثابه یک حوزه میان‌رشته‌ای نظریه‌های مختلفی وجود دارد، بنابراین در این قسمت مرزهای مفهومی و نظری موضوع تحدید شده اند.

۲-۱. تعریف

در مقام ارایه تعریفی جامع از دیپلماسی فرهنگی، می‌توان چنین اظهار داشت: «دیپلماسی فرهنگی، تولید متن‌های مختلف با استفاده از ابزارهای مناسب از روایت تمدنی و فرهنگی یک کشور برای سایر ملت‌ها / کشورهاست که هماهنگ با اهداف سیاسی آن کشور بوده و با هدف اقناع و اشتراک معنا تولید شده باشند» (بشیر، ۱۳۹۵، ص. ۱۶۶).

۲-۲. ویژگی‌ها

مهم‌ترین ویژگی‌های دیپلماسی فرهنگی را می‌توان مستند به منابع مختلف موجود چنین برشمرد: دیپلماسی فرهنگی به مثابه خیابانی دوطرفه است؛ دیپلماسی فرهنگی در طولانی‌مدت عمل می‌کند؛ دیپلماسی فرهنگی برای سیاست‌های غیرمردمی کارساز نیست، دیپلماسی فرهنگی می‌تواند تفاهم میان مردمان و فرهنگ‌های مختلف را افزایش دهد، دیپلماسی فرهنگی را نمی‌توان به شکل دقیق اندازه‌گیری کرد. این دیپلماسی یک تحول کیفی و نه کمی میان ملت‌ها و افراد ایجاد می‌کند، دیپلماسی فرهنگی زمانی تأثیرگذار است که در جهت منافع کشور یا منطقه باشد، دیپلماسی فرهنگی باید سازنده، انعطاف‌پذیر و موقعیت‌شناس باشد (Schneider, 2006, p. 196).

۲-۳. مزایا

جهت برشمردن برخی مزایایی که به خدمت گرفتن ابزارهای دیپلماسی فرهنگی در مقایسه با سایر ابزارهای معمول دارد، می‌توان به عاری بودن دیپلماسی فرهنگی از لحنی خصمانه، نامحسوس بودن آن، فرصت بهتر برای حضور مؤثر بازیگران غیررسمی، مواجه شدن با مقاومت کمتر در جوامع مقصد، خلاقانه‌تر بودن، انعطاف‌پذیری بیشتر و حتی فرصت‌طلبانه‌تر بودن از دیپلماسی کلاسیک اشاره کرد (بشیر، ۱۳۹۵، ص. ۱۶۹). همچنین باید به این امر توجه کرد که عواملی همچون «بهره‌گیری مناسب از اطلاعات و فرهنگ در راستای مقاصد سیاسی، زدودن ذهنیت‌های تاریخی منفی، ترویج زبان و ادبیات، کسب جایگاه علمی پیشرفته، تبلیغ آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی، توانمندی اقتصادی بالا، ارتباط سیاسی مناسب و گسترده، برخورداری از شبکه‌های خبری جهان‌گستر و قدرت تولید و توزیع محصولات رسانه‌ای متنوع برای کشورهای گوناگون، همه‌وهمه از عوامل تولیدکننده قدرت نرم هستند» (نای، ۱۳۸۲، ص. ۴۵) که در حوزه دیپلماسی فرهنگی از آنها کمک گرفته می‌شود.

۳. نظریه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی فرهنگی ایران را باید بر اساس اصول روابط فرهنگی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ و در راستای راهبردهای کلان فعالیت‌های فرهنگی آن، فهم نمود. از این منظر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط وثیق با آرمان‌های انقلاب اسلامی، موقعیت جغرافیایی و تمدنی کشور، ارزش‌های دینی، ژئوپلیتیک شیعه، و الگوی جدید حکومتی (سیمبر و مقیمی، ۱۳۹۵) قرارداد که در ادامه ساخت نظری و کاربردی آن به عنوان الگوی مبنای تحلیل در تحقیق حاضر بررسی می‌شود.

۳-۱. تقسیمات دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

مستند به گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، ظرفیت‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در دیپلماسی فرهنگی بدین ترتیب توصیف و تقسیم‌بندی شده‌اند (گزارش ۱۰۳۲۱ دفتر مطالعات فرهنگی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی):

الف. علوم و معارف اسلامی: قرآن کریم، روایات، سیره معصومین (علیهم‌السلام)...

- ب. منابع فرهنگی و تمدنی: زبان و ادبیات فارسی، مفاخر تاریخی، آثار فرهنگی، ...
- پ. منابع هنری: تولیدات سینمایی، موسیقایی، صنایع دستی، نمایش‌های آیینی، ...
- ت. منابع تخصصی: باستان‌شناسی، نیروی انسانی خلاق و مستعد، فرهنگستان‌ها، ...
- ث. منابع رسانه‌ای: تولیدات رادیویی و تلویزیونی، کتاب‌ها و مطبوعات، ...
- ج. ایرانیان و شیعیان خارج از کشور.

از سوی دیگر، دین، زبان، خانواده، حکومت و فلسفه را می‌توان در زمره مهم‌ترین عوامل فرهنگی و راهبردی محسوب کرد که جمهوری اسلامی ایران در آنها از توان درخور توجهی برخوردار است. از دیدگاه برخی صاحب‌نظران، تاریخ را نیز باید به این فهرست افزود و واضح است که کشور ما در این زمینه نیز از پشتوانه محکمی برخوردار است و دست‌کم بیش از ۲۵۰۰ سال قدمت دارد (دهشیری، ۱۳۹۳، صص. ۵۰۸-۵۰۷).

۲-۳. ابعاد دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران چهار بُعد اصلی دارد که عبارت‌اند از: یک. هدف؛ که عبارت است از تأمین منافع ملی؛

دو. ابزار؛ شامل ابزارهای فرهنگی و عوامل نرم‌افزاری انتقال محتوای فرهنگی؛

سه. مخاطبان؛ که به‌طور کلی همه افراد و گروه‌های هدف را شامل می‌شود؛

چهار. عاملان؛ که همان متخصصان ورزیده این عرصه هستند.

بر همین اساس، شاخص‌های این دیپلماسی را می‌توان به چهار بخش متناظر تقسیم کرد. بر اساس پژوهش دهقانی فیروزآبادی، خرمشاد و رستگاری (۱۳۹۴) سه دسته از شاخص‌های مذکور با مهم‌ترین زیرمجموعه‌های مطرح به‌طور خلاصه به قرار زیراند:

الف. شاخص‌های مرتبط با هدف

اول. شاخص‌های دینی: تبلیغ مکتب تشیع، ترویج و تبلیغ فرهنگ عاشورا، ...

دوم: شاخص‌های ارزشی مشترک: ترویج عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی، ...

ب. شاخص‌های ابزاری روشی

اول. شاخص‌های فرهنگی: کتاب و نشریات، رسانه‌های دیداری و شنیداری، ...

دوم. شاخص‌های علمی آموزشی: جذب و اعزام دانشجوی خارجی، ...

سوم. شاخص‌های اجتماعی اقتصادی: عرضه خدمات فرهنگی اجتماعی، ...

پ. شاخص‌های مرتبط با عاملیت (مجری)

اول. شاخص‌های مرتبط با عوامل رسمی: به‌کارگیری دیپلمات‌های متخصص، اعزام مبلغ دینی به کشورهای متمایل به اسلام، فعالیت هماهنگ و هم‌راستای سازمان‌های رسمی ایرانی، استفاده از سازمان‌های بین‌المللی (یونسکو، آیسسکو و...);
دوم. شاخص‌های مرتبط با عوامل غیررسمی: فعال‌سازی ایرانیان مقیم خارج از کشور، استفاده از سمن‌ها، به‌کارگیری دانشمندان و ورزشکاران و هنرمندان متعهد، به‌کارگیری دانشجویان مستعد و متعهد (میرفخرائی، ۱۳۹۶، صص. ۵۲-۵۱).

۴. محیط شناسی (پاکستان)

پاکستان، کشور همسایه شرقی جمهوری اسلامی ایران است که از نخستین روزهای استقلال خود، روابط مثبتی با جمهوری اسلامی ایران داشته است. در این قسمت به اختصار برخی ویژگی‌های این کشور و سابقه ارتباطی آن با ایران بررسی می‌شود.
الف. جمعیت: طبق گزارش صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۹، جمعیت پاکستان ۲۰۰ میلیون و ۹۶۰ هزار نفر اعلام شده که ششمین کشور پرجمعیت جهان و پس از اندونزی، دومین کشور اسلامی پرجمعیت به حساب می‌آید.^۲ فعالیت‌های دیپلماسی فرهنگی در این کشور می‌تواند نگاه تعداد افراد زیادی را به ایران بهبود بخشد که امتیاز ویژه‌ای محسوب می‌شود و از عواملی است که می‌تواند به پاکستان به‌عنوان مقصد دیپلماسی فرهنگی اولویت دهد.

ب. دین: طبق آمارهای منتشرشده، این کشور دارای ۹۷ درصد مسلمان، ۳ درصد هندو، مسیحی و دیگر مذاهب است (نظیف‌کار و نوروزی، ۱۳۸۲، ص. ۴۸). مسلمانان پاکستان به دو گروه مذهبی بزرگ سنی حنفی و شیعه تقسیم می‌شوند. اهل سنت پاکستان که ۸۰ درصد جمعیت مسلمانان این کشور را تشکیل می‌دهند، وابسته به مذهب ابوحنفیه هستند (عارفی، ۱۳۸۲، ص. ۶۰). با توجه به اینکه ۲۰ درصد از مسلمانان کشور پاکستان شیعه هستند، جمعیت شیعیان این کشور نزدیک به ۴۰ میلیون نفر می‌باشد که بیشترین تعداد نفر جمعیت شیعیان در کشورهای اسلامی پس از جمهوری اسلامی ایران را به خود اختصاص داده است. تعداد بالای شیعیان این دو کشور، می‌تواند عامل بسیار اثرگذاری در بهبود روابط و نزدیک شدن بیش از سایرین این دو کشور به هم باشد. در حالت کلی

تکیه بر مبانی اسلام ناب محمدی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌تواند از مؤلفه‌های موفقیت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان باشد.

پ. زبان: در پاکستان چهار زبان پنجابی، پشتو، اردو و سندھی بیش از دیگر زبان‌ها رایج است که البته بیش از نیمی مردم پاکستان به زبان پنجابی تکلم می‌کنند. زبان رسمی، اردو است که در جلگه شمالی و به‌طور خاص اطراف لاهور و کراچی رواج دارد. زبان اردو ترکیبی از گویش‌های فارسی، ترکی و عربی با لهجه‌ای هندی است که زبان درباری پادشاهان مسلمان بوده است. زبان فارسی در پاکستان نفوذ بالایی دارد؛ تاجایی که قریب به ۷۰ درصد کلمات زبان اردو، کلمه‌های دخیل فارسی است. حتی نزدیک به ۷۰ درصد از سروده‌های اقبال لاهوری که شاعر ملی پاکستان به حساب می‌آید، به زبان فارسی است. زبان فارسی در تمامی شبه قاره هند که کشور پاکستان را نیز دربرمی‌گیرد، به‌عنوان زبان رسمی شناخته می‌شده است. در قرن ۱۸ میلادی و با نفوذ انگلستان در شبه قاره با بخشنامه‌ای از سوی آنان، زبان فارسی رسمیت خود را از دست داد و زبان انگلیسی جایگزین آن شد. باوجوداین، زبان فارسی به‌طور کامل محو نشده و گروه‌های مختلفی از صاحبان علم و هنر از آن بهره می‌برند و زبان فارسی در دانشکده‌های مختلف تدریس می‌شود. رسم‌الخط فارسی نستعلیق و اردو مشترک بین هر دو زبان است که دلیلی بر اشتراک دو جانبه فرهنگی است. کتاب‌های نسخه خطی فارسی در موزه‌ها و کتابخانه‌های پاکستان قابل مشاهده است. همچنین نشریات و کتاب‌های فارسی توسط هر دو بخش دولتی و خصوصی چاپ می‌شوند. در ایالت بلوچستان کشور پاکستان قبرستانی قدیمی به نام مکی وجود دارد که سنگ‌نوشته‌های مقابر آن به فارسی است. بسیاری از کتیبه‌های معابد و اماکن مذهبی همچون مسجد و خانقاه و بناهای باستانی به زبان فارسی است که بیانگر تاریخ مشترک و روابط فرهنگی میان ایران و پاکستان است.^۳

ت. آداب‌ورسوم: از آنجایی که عمده مردم پاکستان مسلمان هستند و در طول تاریخ ارتباط زیادی با ایران داشته، از نظر آداب‌ورسوم آیینی و ملی شباهت‌های زیادی به آداب‌ورسوم ایرانی دارد که می‌توان از آنان به بهترین نحو ممکن بهره‌مند شد. پاکستانی‌ها به اعیاد اسلامی بسیار معتقدند. برخی از ثروتمندان روز دوازدهم ربیع‌الاول به خانواده‌های تنگدست اطعام می‌کنند. عید فطر در پاکستان به‌منزله آغاز سال نو و سه روز

تعطیل رسمی است. یکی دیگر از اعیاد پاکستان، عید قربان است. به استثنای این اعیاد مذهبی، جشن‌های محلی بسیاری وجود دارد. بعضی از جشن‌ها به گونه‌ای همسان توسط مسلمانان و هندوان برگزار می‌شود (لانگ، ۱۳۷۲، صص. ۲۰۴-۱۹۸). ماه محرم اهمیت بسیاری در پاکستان دارد. اگرچه مسلمانان کشور پاکستان پیرو فرقه‌های مختلفی می‌باشند اما در برپاکردن عزاداری بین آنها اختلاف چندانی وجود ندارد و با وجود اختلاف فرقه‌ای، مراسم سوگواری ماه محرم از روی عقیده و با احترام خاصی برگزار می‌شود. رسانه‌های دولتی اعم از رادیو و تلویزیون، برنامه‌های خاص مربوط به ماه محرم مانند سخنرانی و نوحه‌خوانی را پخش می‌کنند. مطبوعات دولتی و غیردولتی مقاله‌های ویژه‌ای در مورد این ماه به چاپ می‌رسانند. ماه محرم در سراسر پاکستان دارای اهمیت ویژه‌ای است اما برگزاری مراسم در این ماه از مشخصات پیروان مذهب شیعه به‌شمار می‌رود و برای هر شیعه، شرکت کردن در مجالس عزاداری واجب است. شیعیان از آغاز محرم لباس مشکی تن می‌کنند و از اول محرم تا هشتم ربیع‌الاول مراسم عزاداری برپا می‌نمایند. در این ایام همه شیعیان از برگزاری مراسم شادی و عروسی پرهیز می‌کنند. خصوصاً در روز عاشورا و اربعین و بیست و هشتم ماه صفر از خوردن غذاهای لذیذ و پوشیدن لباس‌های نو خودداری می‌نمایند. مراسم عید نوروز نیز در کشور پاکستان رایج است اما تفاوت نوروز پاکستان با نوروز ایران در تعداد روزهاست؛ به‌نحوی که نوروز در پاکستان تنها یک روز است. هر چند با گذشت زمان نوروز مانند سابق در پاکستان برگزار نمی‌شود، اما هنوز در بعضی خانواده‌ها رسم چیدن سفره هفت‌سین و گل سرخ و عیدی دادن به فرزندان و آشنایان پابرجاست.^۴

۵. روش‌شناسی

مقاله حاضر پژوهشی کاربردی در حوزه پژوهش‌های کیفی بوده و از روش مطالعه اسنادی و روش مصاحبه نیمه‌ساخت‌مند بهره برده است. در میان فنون جمع‌آوری داده در پژوهش‌های کیفی، مصاحبه رایج‌ترین شکل است که اغلب، منبع اصلی مورد نیاز در داده‌های کیفی برای فهم پدیده‌های مورد مطالعه است (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۹۰). به‌منظور تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و اسناد، از روش تحلیل مضمون که یکی از پرکاربردترین روش‌های تحلیل در فرایند تحقیقات کیفی به‌شمار می‌آید، استفاده شده است.

۱-۵. فرایند پژوهش

در این پژوهش از فرایند پیشنهادی کینگ و هاروکز به منظور تحلیل مضمون استفاده شده است. این فرایند سه مرحله دارد: کدگذاری توصیفی، کدگذاری تفسیری، و یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر. هدف کدگذاری توصیفی، شناسایی بخش‌های مفید در راستای سؤال پژوهش از میان داده‌هاست. این مرحله به توصیف موارد حائز اهمیت از میان داده‌ها می‌پردازد و به تفسیر معنا نمی‌پردازد. در کدگذاری تفسیری با ترکیب کدهای توصیفی که معنای یکسانی دارند، بر تفسیر داده‌ها تمرکز می‌شود. البته هنگام بازگشت به متن به منظور بررسی‌های مجدد کدی تفسیری تعریف شود که به صورت مستقیم با هیچ‌یک از کدهای توصیفی ارتباط نداشته باشد. در مرحله آخر مضامین فراگیری که بیانگر مفاهیم اصلی و کلیدی پژوهش باشند، بر پایه مضامین تفسیری استخراج می‌شوند. در این قسمت امکان بهره‌مندی مستقیم از نظریات زیربنایی پژوهش تا حدی که توسط تحلیل‌های صورت گرفته پشتیبانی شوند، وجود دارد. تعداد کدهای فراگیر باید تا حد امکان محدود شوند و به حداقل قابل‌قبولی از کل مصاحبه‌ها مرتبط باشند. اما در صورتی که کد فراگیری که به یک یا دو مصاحبه مرتبط باشد، تحلیل کلی پژوهش را یاری رساند، می‌توان از آن بهره جست (King and Horrocks, 2010, pp. 152-155). در آخرین بخش پژوهش حاضر، مضامین تفسیری ذیل مضامین فراگیر با استنتاج مضامین فراگیر، یکپارچه شده‌اند.

۲-۵. منابع و مستندات

در این مقاله گزارش‌های سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، دست‌نوشته‌های شهید رحیمی، کتاب رسول مولتان (روایت زندگی شهید رحیمی) مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین با ۱۵ نفر از خانواده و همکاران شهید رحیمی مصاحبه صورت گرفته است. فهرست مصاحبه‌شوندگان در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول شماره (۱): مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام و نام خانوادگی	مدت آشنایی	ردیف	نام و نام خانوادگی	مدت آشنایی
۱	کریم نجفی بزرگر	۳ سال	۹	احمد عالمی	۳ سال
۲	محمد تقی جمشیدی	۵ سال	۱۰	رفعت علی	۲ سال
۳	اسد رضا حسینی	۴ سال	۱۱	عباس فاموری	۳ سال
۴	محمد خدادادی	۳ سال	۱۲	مریم قاسمی زهد	۱۵ سال
۵	سعید رضا خلخالی	۴ سال	۱۳	زهیر حسین کربلانی	۲ سال
۶	مهدی خواجه پیری	۳ سال	۱۴	اختر مهدی	۴ سال
۷	محمد باقر رضایی	۱ سال	۱۵	علی زهیر نقوی	۳ سال
۸	سید رضا شاهد	۱۴ سال			

۳-۵. گام‌های اجرایی

در این قسمت گام‌های اصلی پژوهش برای گردآوری داده‌ها معرفی می‌شود:

اول. تولید کدهای اولیه

در مرحله نخست، از گزاره‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌ها با استفاده از فرایند سه مرحله‌ای تحلیل مضمونی که در فوق به آن اشاره شده، ۶۰۰ گزاره در قالب ۵۸ کد توصیفی به‌دست آمد. جدول شماره (۲) نمونه‌ای از این مرحله را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲): نمونه کدگذاری توصیفی

ردیف	گزاره مستخرج از مصاحبه	کد توصیفی
۱	شهید بیشتر اعتقاد به جذب افراد داشتند تا دفع آنها و با بررسی و برنامه‌ریزی‌هایی که داشتند سعی می‌کردند افراد را به جبهه وحدت بین مسلمین اضافه کنند.	تلاش بی‌وقفه برای وحدت مسلمین
۲	شهید رحیمی آدمی بود که خیلی می‌دوید؛ زحمت می‌کشید، تلاش و کار می‌کرد و سخت‌کوش بود.	فعالیت خستگی‌ناپذیر
۳	ایشان با کارمندان محلی خیلی دوست و صمیمی بود.	برقراری رابطه صمیمانه با همکاران و مردم
۴	امام جماعت مسجد جامع با ایشان رفیق بود و مرتب زنگ	تعامل مؤثر با مراکز و افراد مهم

کد توصیفی	گزاره مستخرج از مصاحبه	ردیف
	می‌زد و با هم احوالپرسی می‌کردند.	
تسلط به زبان اردو	خیلی زود و خوب زبان اردو را یاد گرفت.	۵
ترویج زبان فارسی	کلاس‌های زبان و ادبیات فارسی کارشناسی ارشد دانشگاه بهاء‌الدین زکریا در خانه فرهنگ دایر شد.	۶
احساس مسئولیت	تعهد زیادی نسبت به کارش داشت و استقامتی که در کار داشت برای همه جالب بود.	۷
اهمیت و توجه ویژه به خانواده	سعی ایشان بر این بود که فرزندانش همیشه یک فضای آرام، خیلی خوب و فرهنگی داشته باشند.	۸
تعامل سازنده با نشریات	شرکت در اجلاس مشاوران انجمن دولتی خبرنگاران مولتان (ملاقات با خبرنگاران، نویسندگان و آقای گیلانی؛ رئیس مجلس ملی)	۹
قاطعیت در اجرا	با وجود همه حواشی، هر روز سخت‌تر از پیش کار می‌کرد.	۱۰

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

مجموع کدهای توصیفی مرحله اول بیانگر بهره‌مندی از ابزارهای متنوعی جهت افزایش اثرگذاری مجموعه فرایندهای رایزنی است. حضور و فعالیت در ساحت‌های مختلف در راستای دستیابی به اهداف دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از مجموع فعالیت‌های شهید رحیمی قابل برداشت است.

دوم. طبقه‌بندی مضامین

در این مرحله «مضامین سازمان‌دهنده» دسته‌بندی شده‌اند. این مضامین، به پژوهشگر کمک می‌کنند تا یافته‌های خود را منسجم‌تر دیده و طبقه‌بندی کند. کدهای توصیفی در قالب ۲۸ مضمون سازمان‌دهنده به شرح جدول زیر طبقه‌بندی شده‌اند:

جدول شماره (۳): نمونه کدگذاری تفسیری

مضمون سازمان‌دهنده	کد توصیفی	ردیف
تبلیغ به‌واسطه هنر	تبلیغ از طریق فیلم	۱
	جذب مردم از طریق شعر و ادبیات	۲

ردیف	کد توصیفی	مضمون سازمان‌دهنده
۳	برنامه‌ریزی کردن	مطالعه و برنامه‌ریزی
۴	مطالعه کردن	
۵	به‌روز بودن	
۶	اخلاص در انجام امور	فعالیت خالصانه و خستگی‌ناپذیر
۷	احساس مسئولیت	
۸	خدمت به مردم	
۹	عشق به کار	
۱۰	فعالیت خستگی‌ناپذیر	

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

مجموع مضامین سازمان‌دهنده حاکی از فهم اصل اسلام و انقلاب اسلامی ایران و شناخت و تسلط به ابزار مختلف تبلیغی توسط شهید رحیمی است که منجر به برنامه‌ریزی مبتنی بر شناخت محیط و عوامل مؤثر بر آن شده است. همچنین در مرحله اجرایی امور، فعالیت خالصانه و خستگی‌ناپذیر و ارتباط نزدیک با مردم، منجر به حرکت در راستای دستیابی به اهداف ترسیم شده در دیپلماسی فرهنگی است.

سوم. یکپارچه‌سازی (مضامین فراگیر)

در قسمت آخر فرایند تحلیل داده‌ها، ۲۸ مضمون سازمان‌دهنده در قالب ۵ مضمون فراگیر به شرح جدول شماره ۴ دسته‌بندی شده‌اند.

جدول شماره (۴): کدگذاری فراگیر

ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر	ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	ایمان به اسلام	مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی	۱۵	افراط‌گرایی	مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی
۲	ایمان به انقلاب		۱۶	خطرات امنیتی	
۳	اتقان فعالیت‌ها		۱۷	چالش‌های داخلی پاکستان	
۴	قاطعیت در اجرا		۱۸	تهدیدها از جانب عربستان	

ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر	ردیف	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۵	درک بالای فرهنگی		۱۹	برگزاری نمایشگاه	انبار اجرای دیپلماسی فرهنگی
۶	مطالعه و برنامه‌ریزی		۲۰	تبلیغ به‌واسطه هنر	
۷	تسلط بر محیط فعالیت		۲۱	تبلیغ به‌واسطه کتاب و نشریات	
۸	برقراری ارتباطات مؤثر		۲۲	برگزاری مراسم مذهبی و فرهنگی	
۹	ویژگی‌های اثرگذار اخلاقی		۲۳	برگزاری کلاس‌های آموزشی مختلف	
۱۰	ویژگی‌های اثرگذار رفتاری		۲۴	اقبال مردم به خانه فرهنگ	انبار اجرای دیپلماسی فرهنگی
۱۱	همکاری همسر در اجرای امور		۲۵	الگوگیری همکاران از شهید رحیمی	
۱۲	فعالیت خالصانه و خستگی ناپذیر	اهداف ویژه دیپلماسی فرهنگی	۲۶	ترویج زبان فارسی	
۱۳	ترویج زبان فارسی		۲۷	افزایش وحدت بین مسلمانان شهر مولتان	
۱۴	تبلیغ اسلام و جمهوری اسلامی ایران		۲۸	افزایش نگاه مثبت مردم به جمهوری اسلامی ایران	

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

یافته‌های بالا حکایت از آن دارد که در نظر گرفتن اهداف، برنامه‌ریزی مبتنی بر هدف و شرایط محیطی، تلاش و پشتکار فراوان، و استفاده از ابزارهای مختلف، از جمله ویژگی‌های بارز شهید رحیمی در دوران رایزنی ایشان بوده است. همچنین شناخت موانع اجرای برنامه‌ها و سعی در برطرف نمودن آنها از مؤلفه‌های حائز اهمیت در دیپلماسی فرهنگی است.

۶. تحلیل یافته‌های پژوهش

مطابق جدول شماره (۴)، پنج مضمون فراگیر به‌دست آمده که مضامین اهداف دیپلماسی

فرهنگی، ابزار اجرای دیپلماسی فرهنگی و مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی با هدف پژوهش انطباق دارند و در این قسمت شرح داده شده‌اند. دو مضمون موانع اجرای دیپلماسی فرهنگی و آثار اجرای دیپلماسی فرهنگی خارج از هدف پژوهش بوده و در پژوهشی دیگر مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

اول. اهداف دیپلماسی فرهنگی

با توجه به جدول شماره (۴) اهداف دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

الف. ترویج زبان فارسی: یکی از مهم‌ترین اهداف دیپلماسی فرهنگی هر کشوری، تکلم مردم کشور مقصد به زبان کشور مبدأ است که جدول شماره (۲) مؤید رعایت این مهم است. ترویج زبان و ادبیات فارسی در کشوری همچون پاکستان که ریشه زبانی مشترکی با فارسی دارد، در شناخت و آشنایی مردم آن کشور با فرهنگ کشور ایران بسیار حائز اهمیت است.

ب. تبلیغ اسلام و جمهوری اسلامی ایران: معرفی کشور مبدأ به مردم کشور مقصد، از کلیدی‌ترین اهداف دیپلماسی فرهنگی است. با معرفی اسلام به مردم کشور مقصد، بخشی از معرفی آداب و رسوم و آیین مرسوم در ایران صورت می‌گیرد. همچنین با معرفی اسلام اصیل، می‌توان از ترویج افراطی‌گری جلوگیری کرد و قدمی در راستای تحقق وحدت میان اهل سنت و شیعیان برداشت، چراکه افراطی‌گرایی و اختلافات میان شیعیان و اهل سنت از بزرگ‌ترین مشکلات کشور پاکستان است. همچنین معرفی انقلاب و آرمان‌های آن، مردم کشور مقصد را با جمهوری اسلامی ایران آشنا می‌سازد. در کنار معرفی انقلاب و جمهوری اسلامی، سایر جنبه‌های مثبت ایران به مردم معرفی می‌گردد که باعث آشنایی بیشتر مردم با ایران می‌شود.

دوم. ابزار اجرای دیپلماسی فرهنگی

برای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی، می‌بایست ابزار مناسب اجرای آن نیز انتخاب شود. طبق جدول شماره (۴) موثرترین ابزارهای به کارگرفته شده عبارت اند از:

الف. برگزاری نمایشگاه: برگزاری نمایشگاه‌های متنوع باعث حضور اقشار مختلف مردم در خانه فرهنگ می‌شود. فارغ از موضوع نمایشگاه‌ها، ایجاد فضای تعاملی و گفتگو در

کنار نمایشگاه‌های مختلف باعث آشنایی بیشتر مردم نسبت به فرهنگ ایرانی اسلامی می‌شود که کارویژه دیپلماسی فرهنگی است. نمونه‌ای از نمایشگاه‌های برگزار شده در خانه فرهنگ مولتان عبارت‌اند از: عکس دفاع مقدس، کتاب، صنایع دستی و نقاشی.

ب. **تبلیغ به واسطه هنر:** هنر نوعی زبان مشترک بین انسان‌های مختلف است و بهره بردن از هنر در عرصه‌های مختلف مخصوصاً بابت تبلیغ و معرفی خود به دیگران، بسیار مهم و کاربردی است. طبق جدول شماره (۳)، شعر و فیلم دو هنری است که در خانه فرهنگ به صورت تخصصی از آنها استفاده شده است. دوبله و پخش فیلم یکی از روش‌های مؤثر جذب مردم به خانه فرهنگ بوده است. حتی قاتلان شهید رحیمی در بازجویی‌ها به مؤثر بودن فیلم‌ها در ایجاد علاقه مردم به ایران و تحکیم وحدت بین مسلمانان اعتراف کرده‌اند.

از طرف دیگر شعر به‌عنوان یکی از هنرهای ارزشمند در شبه‌قاره هند، باعث رونق خانه فرهنگ و جذب مردم به آن شده بود. حضور شاعران تراز اول مولتانی در خانه فرهنگ، شعرخوانی فارسی اساتید و دانشجویان زبان فارسی و برگزاری شب‌های شعر متعدد، از روش‌های بهره‌مندی دیپلماسی فرهنگی از این ابزار است.

پ. **تبلیغ به واسطه کتاب و نشریات:** بهره‌گیری از کتاب یکی از ابزارهای کارآمد عرصه دیپلماسی فرهنگی است. در زمان رایزنی شهید رحیمی از ترجمه کتاب‌های فارسی به اردو و چاپ آنها، چاپ کتاب‌های فارسی، هدیه کتاب‌های مختلف به حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها و مساجد و ایجاد کتابخانه برای عموم مردم جهت جذب مردم به خانه فرهنگ استفاده شده است. همچنین چاپ بروشور و نشریه در مناسبت‌های مختلف از جمله مواردی است که باعث ارتباط بیشتر خانه فرهنگ با مردم پاکستان شده بود. تعامل شهید رحیمی با نشریات در جدول شماره (۱) قابل مشاهده است.

ت. **برگزاری مراسم مذهبی و فرهنگی:** مراسم‌ها با توجه به موضوعشان می‌توانند مخاطبان مختلفی داشته باشند. در کشور مسلمان پاکستان برگزاری مراسم مذهبی در مناسبت‌های مختلف برای شیعیان و اهل سنت، می‌تواند باعث نزدیک‌تر شدن این دو طیف به یکدیگر و ایجاد رابطه اثرگذار مردم با ایران شود. همچنین برگزاری مراسم مذهبی مختلف از طرف جمهوری اسلامی ایران، بر عقیده باطلی که توسط افراط‌گرایان ترویج می‌شود و شیعیان را مسلمانان واقعی حساب نمی‌کنند، خط بطلان می‌کشد. در

خانه فرهنگ مولتان نیز به فراخور زمان مراسم‌های متعددی در اعیاد و عزاداری‌ها برگزار شده است. ماه مبارک رمضان نیز از مناسبت‌های ویژه مذهبی است که فرصت تبلیغی بسیار مناسبی برای خانه فرهنگ به وجود آورده بود. علاوه بر مراسم‌های مذهبی، برگزاری مراسم در مناسبت‌های ملی و فرهنگی ایرانی و پاکستانی مانند دهه فجر یا روز بزرگداشت اقبال، علاوه بر معرفی بیشتر ایران به مردم پاکستان، باعث افزایش ارتباط و احساس قربت بیشتر مردم با فرهنگ ایرانی می‌شود. در چنین مراسم‌ها و مسابقات و دیگر برنامه‌های فرهنگی همچون برنامه‌های دهه فجر و نوروز باستانی ارتباط میان ملت پاکستان با کشور جمهوری اسلامی ایران تقویت شده که این امر در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بسیار حائز اهمیت است. پرداختن به امور مذهبی به عنوان یکی از ابزارهای دیپلماسی فرهنگی در جدول شماره (۴) قابل مشاهده است.

ث. **برگزاری کلاس‌های آموزشی مختلف:** از آنجایی که کلاس‌های آموزشی طیف خاصی از مردم در رده سنی‌های مشخص را شامل می‌شود، به جهت اثرگذاری فرهنگی مطلوبیت بالایی دارد. کلاس‌های آموزشی باعث افزایش مهارت و یا دانش فرد شده که احساس تعلق او را به مجموعه تعلیم‌دهنده افزایش می‌دهد. همچنین در فضای استاد و شاگردی می‌توان اثرات مطلوبی بر فراگیران کلاس‌های آموزشی گذاشت. با برگزاری کلاس برای سنین پایه، می‌توان برای نسل آینده کشور مقصد برنامه‌ریزی کرد و نسلی مطابق با اهداف خود پرورش داد. همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشخص است، در خانه فرهنگ مولتان نیز از این امر غفلت نشده و با برگزاری کلاس‌های متعددی همچون زبان فارسی، خطاطی، نقاشی، و رایانه، طیف‌های مختلف مردم را با خانه فرهنگ آشنا کرده و در راستای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی تلاش شده است.

سوم. مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی

مؤلفه‌های متعددی را جهت اثرگذاری دیپلماسی فرهنگی می‌توان احصاء کرد. در این قسمت با توجه به جدول شماره (۴) دوازده مؤلفه مهم مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

الف. **ایمان به اسلام:** جهت تبلیغ اسلام می‌بایست به آن ایمان و اعتقاد داشت. ارائه و تبلیغ مفهومی که مبلغ به آن اعتقادی ندارد، آن‌طور که باید در مخاطب اثرگذار نیست.

ب. **ایمان به انقلاب:** انقلاب اسلامی، نقطه عطفی در تاریخ ایران به حساب می‌آید. تبلیغ

در کشوری که تأسیس آن همزمان با انقلاب اسلامی است، نیازمند شناخت و فهم دقیق انقلاب و عشق به آن است. همان‌طور که شهید رحیمی عاشق انقلاب بود، سایر مجریان دیپلماسی فرهنگی باید به اهداف و آرمان‌های انقلاب اعتقاد داشته و حاضر باشند تا پای جان، از آن پاسداری کنند.

پ. اتقان فعالیت‌ها: اتقان فعالیت یکی از ضروری‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار در آن است که در دیپلماسی فرهنگی، اهمیتی بیش‌ازپیش می‌یابد. یکی از شروط لازم جهت اتقان فعالیت‌ها، نظم است. داشتن نظم و دقت در اجرای امور از ویژگی‌های بارز شهید رحیمی است که او را در اجرای کامل فعالیت‌ها یاری کرده است.

ت. قاطعیت در اجرا: فعالیت در فضای پاکستان با توصیفاتی که قبل‌تر از آن شده، لازمه قاطعیت در اجرای امور است؛ چراکه مشکلات و موانعی همچون کمبود امکانات و یا تهدیدهای گروه‌های افراطی، می‌تواند باعث لغو و یا تغییر بسیاری از برنامه‌ریزی‌ها شود که نیازمند یک مجری قاطع می‌باشد که در هر شرایطی بتواند از عهده انجام امور بربیاید. همان‌طور که در جدول شماره (۲) ذکر شده، شهید رحیمی از این ویژگی برخوردار بوده است.

ث. درک بالای فرهنگی: شناخت کامل فرهنگ، اهمیت و ظرافت‌های آن از طرف رایزن فرهنگی مقوله‌ای بسیار مهم است چراکه یک رایزن در ابتدا باید اهمیت فعالیت فرهنگی را درک کرده و با شناخت ظرافت‌های آن قدم در مسیر فعالیت‌های تبلیغی فرهنگی بردارد. امری که در سیره عملی شهید رحیمی نیز به‌وضوح مشهود است.

ج. مطالعه و برنامه‌ریزی: مطالعه لازمه فعالیت‌های فرهنگی است. به‌منظور هرچه بهتر انجام شدن یک امر باید اطلاعات کافی حول آن وجود داشته باشد که از طریق مطالعه میسر می‌شود. همچنین مطالعات باعث به‌روز بودن آدمی شده و به فعالیت‌های او جهت‌دهی می‌کند. پس از انجام مطالعات برای اجرای برنامه‌ها، می‌بایست برنامه‌ریزی دقیق صورت گیرد و تمامی جوانب فعالیت در نظر گرفته شوند. این دو امر، به‌وضوح در رفتار و فعالیت‌های شهید رحیمی قابل مشاهده است.

چ. تسلط بر محیط فعالیت: شناخت محیط فعالیت لازمه فعالیت فرهنگی در محیط است. از مهم‌ترین عوامل ایجاد این شناخت، دانستن زبان مقصد است. شهید رحیمی نیز

با شناخت و تکلم به زبان‌های اردو و انگلیسی که در پاکستان رایج است، شناخت خوبی از فرهنگ مردم پاکستان به دست آورده بود. همچنین ایشان به واسطه تجربه فعالیت در خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران در هند، با آداب و رسوم و فرهنگ مردم شبه‌قاره هند آشنایی کامل پیدا کرده بود و به نوعی کارشناس شبه‌قاره به حساب می‌آمد. فلذا تجربه فعالیت در کشور مقصد در رده‌های پایین‌تر از رایزنی، می‌تواند کمک شایانی به شناخت افراد و تسلط آنان بر مقصد دیپلماسی فرهنگی داشته باشد.

ح. برقراری ارتباطات مؤثر: برقراری تعامل مؤثر با مراکز و افراد سرشناس در کشور مقصد یکی از مهم‌ترین راهکارهای پیشبرد دیپلماسی فرهنگی است. چیزی که در فعالیت‌های شهید رحیمی در دوره رایزنی ایشان نیز به وفور به چشم می‌خورد و در جدول شماره (۲) نیز مشهود است. هر چه ارتباط با مقامات و مراکز ذی‌نفوذ بیشتر باشد، فعالیت‌های دستگاه دیپلماسی رسمیت بیشتری پیدا کرده و باعث افزایش اعتماد مردم می‌شود. دولت، مجلس، حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها از مراکز مهمی به حساب می‌آیند که ارتباط با آنها بسیار حائز اهمیت است. همچنین ارتباط با رسانه‌ها نیز بسیار مهم است چراکه بازتاب رسانه‌ای فعالیت‌ها اهمیت فراوانی دارد و می‌توان از طریق تعامل مؤثر با رسانه‌ها، زمینه جهت‌دهی مطلوب به افکار عمومی را فراهم کرد.

خ. ویژگی‌های اثرگذار رفتاری: قناعت، خوش‌اخلاقی و صبوری شهید رحیمی از ویژگی‌های اثرگذار اخلاقی ایشان است که باعث اجرای بهتر فعالیت‌ها شده بود. فعالیت در محیطی با مخاطرات بالا، نیازمند صبر زیاد است. با اخلاق نیکو نیز می‌توان عده زیادی را به خود و فرهنگ خودی جذب کرد که شهید رحیمی در این امر هم موفق بوده است. همچنین قناعت باعث می‌شود بتوان راحت‌تر با شرایط متفاوت کشوری دیگر، هماهنگ شد و کاستی‌های احتمالی را تحمل کرد.

د. ویژگی‌های اثرگذار اخلاقی: همان‌طور که درباره تبلیغ اسلام به تبلیغ عملی اشاره شد، در سایر زمینه‌ها نیز این امر صادق است. فردی که رفتارهای پسندیده دارد، پذیرش بهتر در مجامع مختلف و تعامل بیشتر با مردم را خواهد داشت... صداقت، عدالت، بخشندگی و مهربانی شهید رحیمی از ویژگی‌های بسیار مؤثر او در ارتباط با دیگران بوده است. همچنین شهید رحیمی با حساسیت نسبت به بیت‌المال از اسراف هزینه‌ها جلوگیری کرده

و باعث کاهش هزینه‌ها شده که بسیار مهم است. توجه به خانواده و تربیت فرزندان غیرقابل اهمال است، چراکه تربیت ناصحیح فرزندان و عدم توجه به خانواده مخصوصاً هنگامی که خانواده در کشور مقصد حضور دارد، با انجام یک فعل نادرست، می‌تواند باعث از بین رفتن تمامی برنامه‌ریزی‌های دستگاه دیپلماسی شود. همان‌طور که در جدول شماره (۲) نیز مشهود است، شهید رحیمی اهتمام ویژه‌ای به تربیت فرزندان و رسیدگی به امور خانواده خود داشتند و حتی خانواده ایشان هم به نوعی مبلغ انقلاب و اسلام در شهر مولتان به حساب می‌آمدند.

از دیگر ویژگی‌های اثرگذار رفتاری، مشورت است. با توجه به سفارشات فراوانی که در اسلام به مشورت شده و همچنین تأیید عقلانی آن، مشورت قبل از تصمیم‌گیری اهمیت فراوانی دارد؛ مخصوصاً در محیطی که تمامی رفتارهای یک فرد و مجموعه تحلیل و بررسی می‌شوند. طبق تحقیقات پژوهش، شهید رحیمی بسیار اهل مشورت بوده و در عموم کارها با همکاران خود درباره ابعاد مختلف فعالیت، مشورت می‌کرده است. پایبندی به قوانین و تخطی نکردن از آن در مقام مجری دیپلماسی فرهنگی اهمیت دوچندانی دارد. چراکه رعایت نکردن قوانین کشور مقصد توسط یک دیپلمات می‌تواند تبعات سنگینی برای کشور مبدأ داشته باشد و بر روابط بین دو کشور و دیپلماسی فرهنگی اثر منفی بگذارد. طبق تحقیقات پژوهش، تمامی فعالیت‌های شهید رحیمی را در چارچوب قانون بوده و حتی در صورت اعتراض به امری، از راه قانونی آن اقدام می‌کردند.

ذ. همکاری همسر در اجرای امور: شاید نیمی از موفقیت هر رایزن، بستگی به خانواده او و همکاری و همراهی آنان مرتبط باشد؛ زیرا در صورتی که خانواده یک رایزن، او راه در فعالیت‌ها همراهی نکنند و یا با فعالیت‌های او مخالف باشند، وجهه مناسبی برای مردم کشور مقصد نداشته و بی‌اعتمادی آنان به خانه فرهنگ را در پی دارد؛ مخصوصاً در کشورهایی مانند پاکستان که خانواده جایگاه ارزشمندی داشته و یک نهاد مقدس به حساب می‌آید. علاوه بر آن از آنجایی که تمامی کارمندان خانه‌های فرهنگ ایرانی نیستند و کارمندانی از کشور مقصد نیز حضور دارند، کمک کردن خانواده رایزن در امور فرهنگی مانند ارتباط‌گیری با مردم، نمایش نوع پوشش و آداب‌ورسوم فرهنگ مبدأ، کمک شایانی

به دیپلماسی فرهنگی می‌نماید. همسر شهید رحیمی نیز از این امر مستثناء نبوده و در مراسم‌های مخصوص بانوان به ایراد سخنرانی می‌پرداخته و در دیدار شخصیت‌های مختلف با رایزن، ایشان به گفت‌وگو با همسر و یا بانوان همراه مسئولین مشغول می‌شده است. همچنین ایشان در امر دوبله فیلم‌ها و ترجمه مطالب فارسی به زبان اردو نیرویی بسیار ارزشمند به حساب می‌آمده و در کنار تمامی کمک‌ها به خانه فرهنگ، مدیریت خانواده و تربیت سه فرزند خانواده را به خوبی انجام داده است.

ر. فعالیت خالصانه و خستگی‌ناپذیر: شخص هنگامی که درباره فعالیتی احساس مسئولیت کند، آن را با تمام توان پیگیری کرده و در صدد انجام دادن آن برمی‌آید. از آنجایی که فعالیت‌های دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در راستای معرفی ایران و اسلام به جهانیان است، در نظر گرفتن رضایت الهی و انجام امور برای رضایت خداوند، باعث برکت فعالیت‌ها و امدادهای الهی خواهد بود. امری که شهید رحیمی در تمامی دوران فعالیت خود بر آن تأکید ویژه داشت. در کنار این مؤلفه‌ها باید خدمت به مردم را نیز قرار داد. خدمت به مردم باعث دلگرمی آنان و جلب اعتمادشان به مجریان دیپلماسی فرهنگی شده که باعث سهولت در دستیابی به اهداف دیپلماسی فرهنگی می‌شود. در آموزه‌های اسلامی نیز تأکید فراوانی به خدمت به مردم شده و از این نظر نیز فرد مجری، مأجور خواهد بود. از دیگر مؤلفه‌های با اهمیت می‌توان به عشق به کار و فعالیت اشاره کرد. در صورتی که عشق به فعالیتی وجود داشته باشد، انسان از انجام آن احساس خستگی نکرده و آن را به ساعت مشخصی محدود نمی‌کند و قبل از اتمام، دست از آن نمی‌کشد. همان‌طور که شهید رحیمی عاشق تبلیغ اسلام و انقلاب و معرفی ایران به مردم پاکستان بود و برای فعالیت‌های خود ساعت و محدوده خاصی قائل نبود. اجرای تشکیل‌دهنده این مضمون در شکل شماره (۲) قابل مشاهده است.

نتیجه‌گیری

این مقاله بنا به اهمیت فراوان دیپلماسی فرهنگی و همچنین اهمیت کشور پاکستان بنا به دلایلی همچون جمعیت بالا، مرز مشترک، دین مشترک، ریشه‌های زبانی مشترک و... به بررسی مؤلفه‌های اثرگذار بر اجرای موفق دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان پرداخته است که به منظور حصول نتیجه بهتر بر یک دوره زمانی و مکانی خاص

که عبارت است از دوره رایزنی فرهنگی شهید رحیمی در شهر مولتان تمرکز کرده است. این پژوهش کاربردی در حوزه پژوهش‌های کیفی بوده و از روش مطالعه اسنادی به‌منظور مطالعه اسناد سازمان فرهنگ و ارتباطات، دست‌نوشته‌های شهید رحیمی و کتاب رسول مولتان و روش مصاحبه نیمه‌ساختمند به‌منظور مصاحبه با همکاران و خانواده شهید رحیمی بهره برده است. همچنین به‌منظور تحلیل یافته‌ها از روش تحلیل مضمون بهره برده است. طبق آنچه که ماحصل این پژوهش است، به‌منظور اثرگذاری دیپلماسی فرهنگی می‌بایست ضمن تحدید کردن هدف فعالیت، از ابزار مناسب نیز بهره‌مند شد. علاوه بر دو شرط ذکرشده، می‌بایست مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و رفتارها در مجریان دیپلماسی فرهنگی جهت اثرگذاری بهتر و سریع‌تر وجود داشته باشد. طبق یافته‌های پژوهش، این مجموعه ویژگی‌ها و رفتارها شامل ۱۲ مؤلفه است که عبارت‌اند از: ایمان به اسلام، ایمان به انقلاب، اتقان فعالیت‌ها، قاطعیت در اجرا، درک بالای فرهنگی، مطالعه و برنامه‌ریزی، تسلط بر محیط فعالیت، برقراری ارتباطات مؤثر، ویژگی‌های اثرگذار رفتاری، ویژگی‌های اثرگذار اخلاقی، همکاری همسر در اجرای امور و فعالیت خالصانه و خستگی‌ناپذیر.

یادداشت‌ها

۱. تقدیر و تشکر: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دانشجویی با عنوان «مؤلفه‌های دیپلماسی فرهنگی ایران در پاکستان؛ با تأکید بر رایزنی فرهنگی در دوره شهید رحیمی» (استاد راهنما: حسن بشیر؛ استاد مشاور: محمدحسین شعاعی، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) مقطع کارشناسی ارشد) است. بدین‌وسیله از اساتید محترم تشکر می‌شود.
2. <https://www.isna.ir/news/98042412194> کدنامد جهان
3. <http://fa.karachi.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=181&pageid=10546>
4. <http://yun.ir/n82q45>

کتابنامه

- آشنا، حسام‌الدین (۱۳۸۳). «فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی، ارائه مدلی برای دیپلماسی عمومی»، دین و ارتباطات. (۲۱)، صص. ۲۶۳-۲۲۷.
- ازکیا، مصطفی و دربان آستانه، علیرضا (۱۳۹۰). روش‌های کاربردی تحقیق. تهران: کیهان.

بشیر، حسن (۱۳۹۵). دیپلماسی گفتمانی: تعامل سیاست، فرهنگ و ارتباطات. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

خانی، محمدحسن (۱۳۸۴). «دیپلماسی فرهنگی و جایگاه آن در سیاست خارجی کشورها»، *دانش سیاسی*. (۲)، صص. ۱۴۸-۱۳۵.

دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۳). *دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: علمی و فرهنگی. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ خرمشاد، محمدباقر و رستگاری، محمدحسین (۱۳۹۴). «مؤلفه‌های کلیدی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، *رهیافت انقلاب اسلامی*. (۳۲)، صص. ۲۴-۳.

زارع مهریزی، الهام (۱۳۹۲). «نقش دیپلماسی نوین در افزایش همگرایی کشورهای اسلامی»، *فرهنگ پژوهش*. (۱۶)، صص. ۱۴۴-۱۱۹.

سیمبر، رضا و مقیمی، احمدعلی (۱۳۹۵). *دیپلماسی فرهنگی و منافع ملی*. تهران: روابط بین‌الملل.

شرف‌الدین، سید حسین (۱۳۸۸). «ارتباطات میان فرهنگی در یک نگاه»، *معرفت*. (۱۳۹)، صص. ۱۵۶-۱۳۳.

صالحی امیری، سید رضا و محمدی، سعید (۱۳۸۹). *دیپلماسی فرهنگی*. تهران: فقنوس. عارفی، محمد اکرم (۱۳۸۲). *جنبش اسلامی پاکستان، بررسی عوامل ایجاد ناکامی در ایجاد نظام اسلامی*. قم: بوستان کتاب.

لانگ، روبرت (۱۳۷۲). *سرزمین و مردم پاکستان*. (داود حاتمی، مترجم). تهران: علمی و فرهنگی. میرفخرائی، سید محمدحسین (۱۳۹۶). *دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای عربی خلیج فارس*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران، بازیابی شده از:

https://libsaed.isu.ac.ir/faces/search/fulltext/fulltextFullView.jspx?_afPfm=-1313teid88

نای، جوزف (۱۳۸۲). کاربرد قدرت نرم. (سیدرضا میرطاهر، مترجم). تهران: قومس.
http://digitalthesis.srbiau.ac.ir/Diglib/WebUI/fullRecord.aspx?ItemId=160027&searchKind=0&_hk=2&_start=0&lang=fa

King, N. & Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*, London: Sage.
Schneider, Cynthia P. (2006). *Cultural Diplomacy: Hard to Define, but you'd Know it if You saw it*. The Brown Journal of World Affairs, Fall/Winter 2006.

